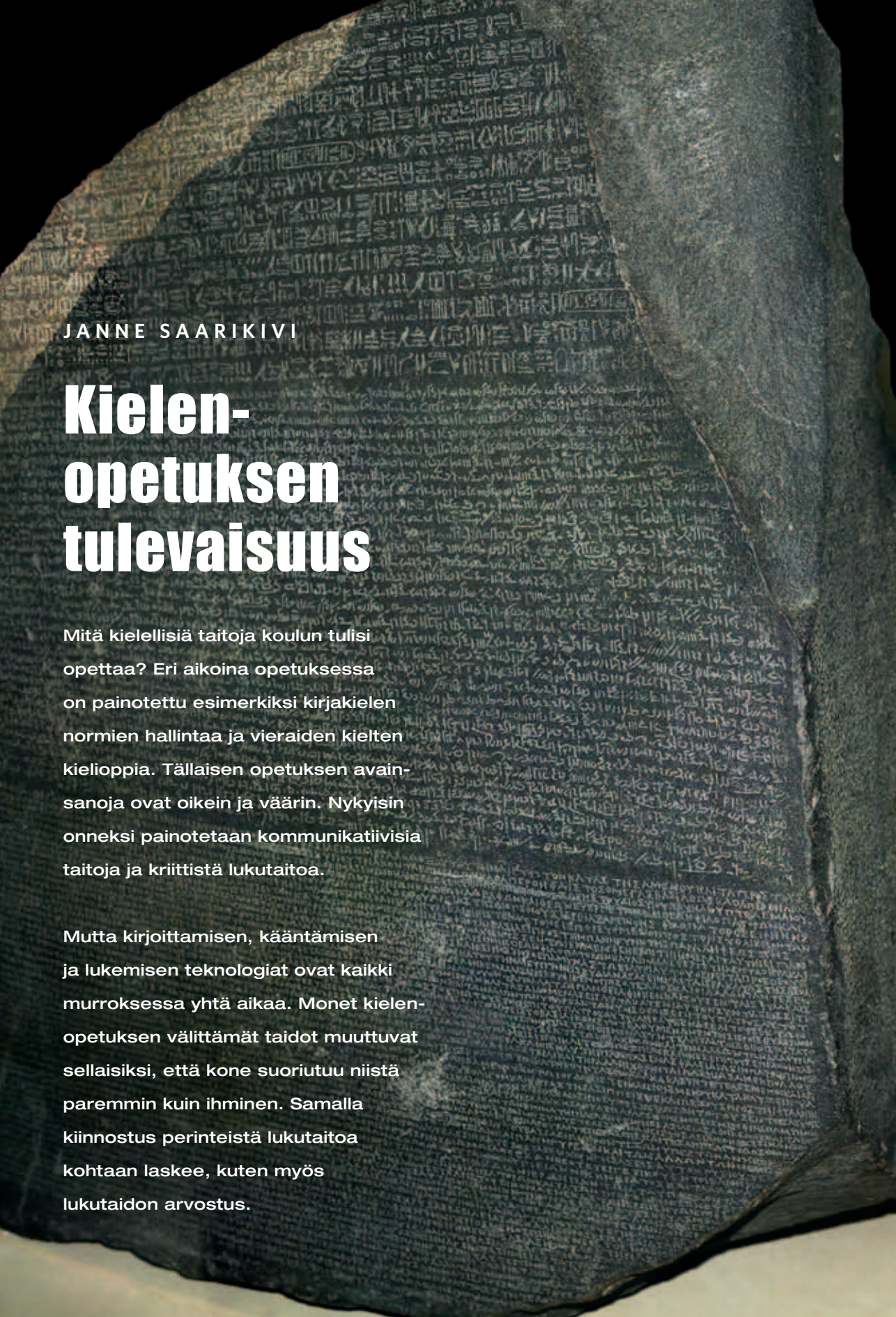

JANNE SAARIKIVI

Kielen-opetuksen tulevaisuus

Mitä kielellisiä taitoja koulun tulisi opettaa? Eri aikoina opetuksessa on painotettu esimerkiksi kirjakielen normien hallintaa ja vieraiden kielten kielioppia. Tällaisen opetuksen avainsanoja ovat oikein ja väärin. Nykyisin onneksi painotetaan kommunikatiivisia taitoja ja kriittistä lukutaitoa.

Mutta kirjoittamisen, kääntämisen ja lukemisen teknologiat ovat kaikki murroksessa yhtä aikaa. Monet kielenopetuksen välittämät taidot muuttuvat sellaisiksi, että kone suoriutuu niistä paremmin kuin ihminen. Samalla kiinnostus perinteistä lukutaitoa kohtaan laskee, kuten myös lukutaidon arvostus.

< ROSETTAN KIVI, steela, jossa on sama teksti egyptiksi hieroglyfeilla ja demoottisella kirjoituksella sekä kreikaksi kreikkalaisella kirjoituksella kirjoitettuna. Se avulla Jean-François Champollion selvitti hieroglyfien arvoituksen. Rosettan kivi on British Museumin kuuluisimpia näyttelyesineitä. Egyptin valtio on vaatinut kiven palauttamista sen alkuperämaahan.
Kuva: Hans Hillewaert, Wikipedia.

Kielellinen tulevaisuutemme on tuntemattomampi kuin aikoihin, mutta valistuneita arvauksia siitä voidaan silti esittää. Voimme esimerkiksi arvella, että kaikki uudet teknologiat jäävät käyttöön. Keksittyä ei enää saa keksimättömäksi. Emme palaa aikaan, jolloin nuoret lukivat innokkaasti seikkailukirjoja ja vanhemmat Kalle Päätaloa. Vääjäämättä siirrymme koneavusteisen lukemisen ja kirjoittamisen aikakauteen.

Käännöskone suoriutuu perustason käännöstehtävistä nopeammin ja paremmin kuin kielenopiskelija. Tekoäly laatii referaatin laajemmasta aineistosta paremmin kuin keskiverto lukiolainen. Tulevaisuuden kouluopetuksen on epäilemättä otettava tällaiset keksinnöt aktiiviseen käyttöön – ja keksittävä samalla uutta opetettavaa.

Toinen arvaukseni on, että suhteemme kielten oppimiseen muuttuu. Aivan pian on edessä aika, jolloin kieliä ei tarvitse opiskella käytännön tarpeisiin samalla tavoin kuin ennen. Kenties se on jo nyt käsillä. Asia ei ole aivan ongelmaton, sillä mahdollisimman monen soisi kokevan kielenoppimisen oivalluksia, jotka liittyvät paitsi sanaston ja rakenteiden hallintaan, myös siihen, miten kielet hienovaraisesti kuvaavat toisistaan eroavia todellisuuksia.

Toisaalta monet asiat helpottuvat. Suomen kielen tunnilla voidaan nyt vertailla kotimaisten, amerikkalaisten ja kiinalaisten tiedotusvälineiden välittämiä uutisia samasta tapahtumasta ja pohtia niiden eroja ja yhtäläisyyksiä. Tutkijoidenkaan ei tarvitse opiskella kieliä voidakseen hyödyntää sankritiksi ja arameaksi kirjoitettuja alkuperäislähteitä. Kansainväliseen jakeluun menevää artikkelia ei tarvitse tuottaa itse englanniksi, vaan sen voi sanella suomeksi jutustellen ja silti se voi olla saatavana monikielisesti heti ensijulkaisusta alkaen.

Käännösteknologiat voivat heikentää kielitaidon luomia epätasa-arvoisia hierarkioita.

Englanninkielisen tieteen, kaupankäynnin ja diplomatian koukerot lienee pian mahdollista tuottaa koneellisesti, eikä niiden hallitseminen edellytä vuosien oppimisprosessia. Mahdollisesti samalla päästään eroon ajatuksesta, jonka mukaan on olemassa tärkeitä kansainvälisiä kieliä kuten englanti, ja melko hyödyttömiä, vain paikallisessa käytössä olevia kehitysmaiden kieliä kuten suomi.

Kun kaikista teksteistä on koneellisesti tuotettavissa monia versioita, saattaa samalla syventyä ymmärrys myös siitä, että kaikki kielet ovat arvokkaita. Toivottavasti samalla ei kuitenkaan menetetä ymmärrystä kielten eroista, vaan jotain siitä välittyy myös käännöksissä. Ainakin tämä on hyvä syy edelleen kehittää käännöskoneita. Toivottavasti ne voivat tulevaisuudessa tuottaa myös monia vaihtoehtoisia käännöksiä, sekä antaa käännöksien ymmärtämiseen tarvittavia lisätietoja kielten eroista.

Muutos kohdistuu aivan varmasti myös kielen normeihin. Heikoinkin oppilas voi luoda kohtuullisen hyvää kirjakieltä olevan tekstin nyt luoda hetkessä - jopa sellaisella kielellä, jota itse ei osaa lainkaan. Samalla se tosin tarkoittaa sitä, että kirjakielen hyvä hallinta ei enää erota yhteiskuntaluokkia samalla tavoin kuin nyt. Edessä on lukeneiston työttömyyttä ja turhautumista, turhautuneiden jupinaa ja ehkä myös kapinaa.

Kolmas arvaukseni on, että multimediatekstit ja kieltenväliset tekstit ovat tulevaisuudessa yhä tärkeämpiä. Jo vuosikymmeniä ovat iskelmä ja suomi-rock olleet tärkeimpiä runouden esittämisen keinoja. Tähän on vaikuttaa varmasti niiden multimodaalisuus: runous kytkeytyy tunteita herättävään musiikkiin ja lavalla hytkiviin karismaattisiin raspikurkkuihin. Nyt

niiden rinnalle tulee paitsi rap-musiikkia myös 15 sekunnin meemejä, joiden vitsit perustuvat siihen, että vastaanottaja ymmärtää suomen lisäksi ainakin englantia. Kielellinen kulttuuri limittyy audiovisuaaliseen ja ruumiilliseen kulttuuriin kuin six-seven-meemi: pari merkityksetöntä sanaa yhdistyvät käsien heijaavaan liikkeeseen, joiden toisteisuus kytkeytyy aina uusiin merkityksiin. Kielenkäytössä on yhä enemmän kyse paitsi sanoista, myös puhujan habituksesta ja puhuvasta ruumiista.

Neljäs arvaukseni on, että tekstit ovat yhä monipaikkaisempia ja että yhteisiä tekstejä on yhä vähemmän. Jo tällä hetkellä koulun käytävillä selaillaan kurdinkielisiä meemejä ja keskustellaan thai-kielellä 10 000 kilometrin päässä olevan mummon kanssa. Kysymys on yhtäältä valtavasta kulttuurien- ja alueidenvälisen kommunikaation potentiaalista, joka ruokkii taloutta ja luovuutta. Samalla edessä on myös yhteisöjen mahdollinen fragmentoituminen. Koneiden avulla voi löytyä jonkin verran yhteistä kieltä, mutta ei välttämättä yhteistä kokemuspintaa tai yhteisiä arvoja.

Esitän kuitenkin vielä viidennen arvelun, joka on seuraava: nykynuoriso ei ole sen enempää pilalla kuin minkään muunkaan aikakauden nuoriso. Vaikka lukutaito näyttää olevan kriisissä, kyseessä on pikemminkin lukutaidon muutos kuin sen katoaminen. Tuntemattoman sotilaan kaltaista sukupolviromaania ei enää voine kirjoittaa, mutta puhuttelevan, koskettavan ja viisaan sanomisen tarve ei katoa. Ihminen on nyt ja tulevaisuudessa homo semioticus, merkkejä tuottava ja tulkitseva olio, joka liittyy toisiin ihmisiin merkkien välityksellä.

Noin 2300 vuotta sitten Platon kirjoitti Faidros-dialogin, jossa Sokrates kritisoi kirjoitettua kieltä. Platonin kuvaama Sokrates oli sitä mieltä, että asioiden oppiminen luetuista teksteistä uhkaa ihmisten kommunikaatiokykyä, muistia ja älykkyyttä. Hän ivaa Faidrosta, joka on aikeissa pitää puheen paperista ja väittää, että sillä tavoin tuotettu puhe ei voi todellisuudessa välittää tietoa, jota taas on olemassa lähinnä hetkellisessä, yhteisöllisessä ja ruumiillisessa kohtaamisessa, sokraattisessa dialogissa.

Sokrateen kritiikki kirjoitusta kohtaan muistuttaa yllättävän paljon niitä tapoja, joilla tekoälyä kritisoidaan. Kirjoitettu teksti oli Platonin ajan uusi teknologia, joka uhkasi aikaisempia yhteisömuotoja ja niiden ylläpitämää eliittiä. Ihmiset, jotka harrastivat filosofian lukemista kirjoista, eivät kenties jaksaneet osallistua homeerisen runonlaulun kuunteluun ja siihen liittyneisiin yhteisöllisiin riitteihin. Samalla he menettivät ymmärryksensä tällaiseen kielenkäyttöön liittyneestä ruumiillisesta tiedosta ja yhteisöllisyydestä.

Sokrates oli selvästikin liian kriittinen kirjoitusta kohtaan, mutta hän oli aivan oikeassa korostaessaan dialogissa saavutettavan yhteisymmärryksen merkitystä. Ihmiset voivat yleensä ymmärtää toisiaan, jos heillä on malttia yrittää. Ja kun tietoja voi tarkistaa teksteistä tai uusia tekstejä muodostaa silmänräpäyksessä, korostuu suullisen ja ruumiillisen kommunikaation merkitys. Kieltä tuottava ihminen eroaa kieltä tuottavasta koneesta siinä, että hänellä on elämänhistoria ja ruumis, sisäisiä tuntemuksia ja minuus. Kielenopetuksen merkitys on aina ollut siinä, että ymmärrämme toisten viestintää ja osaamme samalla itse viestiä ymmärrettävästi ja kuhunkin tilanteeseen sopivasti.

Kuvittelen mielessäni tulevaisuuden suomen kielen oppitunnin. Tai ehkä oppitunti on vain "kielen" oppitunti, sillä on siirrytty aikaan, jolloin kielten risteymät ja moninaisuus on laajasti hy-

väksytty. Oppilaat puhuvat suomea, mutta esittelevät toisilleen monilla eri kielillä, tyyleillä tai musiikinlajeilla höystettyjä meemejä, biisejä ja vitsejä. Samalla he yrittävät ymmärtää, mihin perustuu laululyriikan, huumorin, mainoksen tai poliittisen viestin vaikuttavuus. Tätä he voivat kysyä tekoälyltä, mutta toivottavasti monilta eri tekoälymalleilta. Heidän tulee opetella ymmärtämään niiden esittämien väitteiden lähteitä ja uskottavuutta, ja keskustella sitä, mihin huumori tai tunne-elämys heidän mielestään perustuu. Ehkä parhaimmassa tapauksessa tuolloin opitaan jotain myös eri kielten ajattelumalleista ja kauneudesta.

Jos yksilöllisen kirjoittamisen kulttuuri kriisiytyy, toivon, että tulevaisuuden koululaiset oppivat tekstien luonteen toisia tekstejä lainaavina, kollektiivisesti luotuina ajatuksina. Kun hyvä ja huono kirjoittaja ovat koneiden ansiosta lähempänä toisiaan kuin ennen, ymmärrämme nykyistä paremmin, että kaikki tekstit ovat yhteisiä - aikaisemmasta kielenkäytöstä ammentavia.

Samalla toivon, että koululaiset oppivat keskustelemaan nykyistä enemmän. Koneen luomien tekstien kirjoittamasta merkkiähkystä tulisi löytää ajatuksenpätkiä, joita haluaa puolustaa, tai toisia ajatuksia, joita vastaan tekee mieli väittää. Puhetaitoa eli retoriikkaa opetettiin jo Platonin akatemiassa, ja ehkä kirjoitetun kulttuurin muuttuessa sen on aika nousta uuteen kukoistukseen.

Lopuksi on siten, että uudet teknologiat tulevat aina vanhojen rinnalle. Vaikka Sokrateesta siltä saattoi näyttää, ei kirjoitus korvannut puhumista eikä laulamista. Internet ei korvannut kirjaa, eikä tekoäly korvaa kynää ja paperia. Se valtaa paikan niiden vierestä. Ehkä tulevaisuuden kielentunnilla voidaan esittää myös seuraava kotitehtävä, ainakin lahjakkaimmille oppilaille:

Etsi koulun kirjaston vanhoista, niin sanotuista paperisista kirjoista, yksi ajatus, jota tekoäly ei ole voinut tuottaa ja toinen ajatus, jota ei voi löytää Googlella. Perustele, miksi ajatus on erilainen kuin koneen tuottama. Pohdi, miksi sitä ei löytynyt netistä eikä koneen laajasta tajunnasta.

JANNE SAARIKIVI
DOSENTTI, KIELENTUTKIJA,
TIETOKIRJAILIJA

ETIENNE DELAUNE,
RETORIIKKA 1540–1583.
Metropolitan Museum of
Art, New York.